

ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
права Європейського Союзу Національного юри-
дичного університету імені Ярослава Мудрого

СМІРНОВА ПОЛІНА ВІТАЛІЙВНА

студентка 3 курсу факультету міжнародного та
європейського права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

АВРАМЕНКО ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

студентка 3 курсу факультету міжнародного та
європейського права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.1/.8:341.24

DOI 10.37772/2518-1718-2025-1(49)-8

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ДОГОВОРАМИ

Стаття присвячена комплексному аналізу взаємодії права міжнародних договорів і інституту відповідальності держав за порушення договірних зобов'язань. Незважаючи на те, що Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року (далі ВК) є основним документом, що регулює порядок укладення, тлумачення, підстави недійсності та припинення дії міжнародних договорів, її внесок у вирішення питання відповідальності за порушення договорів є обмеженим. Конвенція свідомо не включає прямого регулювання відповідальності за порушення договорів, оскільки її положення здебільшого стосуються лише вторинних аспектів порушень, що створює необхідність в окремому правовому інституті, який би деталізував механізми державної відповідальності за невиконання міжнародних зобов'язань.

Особлива увага приділяється відсутності формального поділу між міжнародними злочинами та міжнародними правопорушеннями в контексті відповідальності держав. Досліджено, що міжнародно-протиправна поведінка держав охоплює різні форми порушень, серед яких особливе місце займають порушення міжнародних договорів як підкатегорія загальної міжнародно-протиправної поведінки. Висвітлено взаємозв'язок між договірними зобов'язаннями та загальними принципами міжнародної відповідальності, що дозволяє чітко окреслити правову природу міжнародних правопорушень у сучасному міжнародному правопорядку.

На основі аналізу наукової літератури, міжнародних актів та судових рішень у статті розглянуто сучасний стан розвитку інституту відповідальності держав. Зокрема, досліджено принципи, види та форми відповідальності. Особливу увагу приділено прогалинам у правовому регулюванні, підкреслюючи потребу в розробці уніфікованих стандартів відповідальності держав за порушення міжнародних договорів. У результаті дослідження висловлено думку, що питання відповідальності за порушення міжнародних угод повинне стати предметом подальших теоретичних і практичних досліджень у міжнародному праві, зокрема в контексті глобалізації та зростаючої ролі міждержавних зав'язків. Розробка ефективних механізмів відповідальності є ключовою умовою підтримання міжнародного правопорядку та довіри між державами.

Ключові слова: міжнародний договір, міжнародні зобов'язання, відповідальність держав, невиконання міжнародних договорів, неналежне виконання міжнародних договорів.

Постановка проблеми. З 1946 року державами було зареєстровано понад 51 664 міжнародних договорів в рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН), а ще 4 834 були зареєстровані Лігою Націй. Для формування більш точного уявлення щодо міжнародного договірного процесу слід враховувати незареєстровані угоди, кількість яких, за оцінками Пола Ройтера, становить приблизно 25% від загального обсягу. Додатково потрібно врахувати договори, укладені до 1919 року, що дозволяє вивести умовну загальну кількість 56 498 міжнародних договорів [1, с. 440]. Через обсяг, складність та далекосяжність багатьох міжнародних договорів практично неможливо уявити ситуацію абсолютного дотримання договірних норм. Як наслідок, майже всі держави вдаються до порушень міжнародних договорів.

У світлі вищезазначеного, питання міжнародно-правової відповідальності держав, набуває надзвичайної актуальності. Ця проблема є ключовою у контексті забезпечення стабільності міжнародного правопорядку в умовах зростаючої юридичної невизначеності та політичної складності сучасних міжнародних відносин. Відповідальність держав є тим механізмом, який покликаний забезпечити дотримання та виконання міжнародних зобов'язань, а також сприяти зміцненню довіри у глобальній системі взаємин між суб'єктами міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження інституту відповідальності держав завжди викликало дискусії в науковому середовищі. Зокрема, дослідженням даної теми займалися Майкл Дж. Боуман (Michael J. Bowman) та Діно Кристіотіс (Dino Kritsiotis), К. Дж. Тамс (Christian J. Tams), А. Дзанакопулос (Antonios Tzanakopoulos), А. Зіммерман (Andreas Zimmermann), А. Ауст (Anthony Aust) та Е. Віллігер (Elisabeth Villiger) та інші. Зазначеному питанню приділили увагу українські науковці, серед яких М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, О.О. Мережко, Ю.В. Щокін та інші.

Метою статті є аналіз питання відповідальності держав за невиконання та неналежне виконання міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародну відповідальність за загальним правилом держава має нести за поведінку, що порушує її міжнародні зобов'язання. Дослідник М.А. Абдалказим надав визначення поняття міжнародних зобов'язань: «Це зумовлені загальноновизнаними нормами і принципами міжнародного права добровільно взяті на себе обов'язки з виконання положень норм, що містяться в міжнародних договорах, із метою становлення, розвитку та формування міжнародного та національного правопорядків, що відповідають указаним загальноновизнаним нормам і принципам та забезпечені формами міжнародно-правового примусу» [2, с. 171].

Під час дебатів Комісія міжнародного права відносно твердо стверджувала, що «загальні принципи щодо відшкодування, яке має бути надано за порушення договору», розглядатимуться не в рамках проекту права міжнародних договорів, а як частина ширшої програми Комісії. Як відомо, це рішення було оформлено статтею 73 ВК, згідно з якою положення цієї Конвенції не вирішують наперед ні одного з питань, які можуть виникнути щодо договору з правонаступництва держав, з міжнародної відповідальності держав або з початку воєнних дій між державами [3]. Тож Віденська конвенція не регулює питання відповідальності держав. Єдиним положенням, що стосується порушень міжнародних договорів є стаття 60 ВК, яка визначає правила припинення або призупинення дії двосторонніх або багатосторонніх договорів внаслідок їх порушень.

Однак рішення розглядати порушення договорів у рамках інституту відповідальності «має свою ціну», що означає, що порушення договорів розглядаються не як самостійна категорія, а як частина ширшого поняття, а саме «міжнародно-протиправних діянь». Відповідно до цього, ключовим документом в цій сфері є Статті про відповідальність держав КМП 2001 року, які не згадують терміни «договір» і «порушення договору», а оперують поняттям «міжнародно-протиправне діяння» [4].

Таке порушення становить міжнародне правопорушення, з якого випливають певні правові наслідки для держави-правопорушника, потерпілої держави та, за певних обставин, для міжнародного співтовариства в цілому. Коментар до статті 1 проекту «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 2001 року Комісії міжнародного права ООН [5] визначає відповідальність як «правовідносини, які виникають у міжнародному праві внаслідок міжнародно-протиправного діяння держави». Відповідно, змістом відповідальності є негативні наслідки, які наступають для держави в результаті порушення нею своїх зобов'язань з приводу конкретного питання.

Порушення міжнародних договорів є поширеним явищем. У сторін є ціла низка інструментів реагування, як наприклад: протести; переговори; примусові заходи для тиску на відповідальну державу або «замороження» співпраці з нею; порушення справи в компетентних судах; призупинення дії договору, який нібито було порушено; в деяких випадках – вони можуть вдатися до контрзаходу, тощо. Вибір механізму залежить від обставин справи, історії відносин між зацікавленими державами і, не в останню чергу, від характеру і важливості договору, який було порушено. Порушення договорів мають значення, так само як і реакція на них; і міжнародне право, як правова система, повинно регулювати і те, і інше [1, с. 441].

Оскільки порушення і реакція можуть бути різними, навряд чи можна очікувати, що загальне міжнародне право зможе всебічно врегулювати ці питання. Принагідно, деякі міжнародні договори можуть наперед передбачати спеціальні положення щодо наслідків для держав на випадок порушення державами своїх зобов'язань за договором.

На підтвердження різноманітності порушень здійснених державами, варто виокремити класифікацію порушень, наведену в проекті Комісії міжнародного права 2001 року, а саме в ст. 40, де зазначено наступне: «Порушення такого зобов'язання (що випливає з імперативної норми загального міжнародного права) є серйозним, якщо воно включає грубе або систематичне невиконання зобов'язання відповідальною державою» [4], тобто спостерігається певний поділ порушень - на серйозні та несерйозні. У коментарі до статей КМП 2001 року [5] роз'яснено щодо критеріїв за якими здійснюється такий поділ, де перший критерій стосується характеру порушеного зобов'язання, тобто воно має впливати з імперативної норми загального міжнародного права. Це перш за все визначено в ст. 53 ВК [3], але не обмежується нею, як зазначено в Коментарі, такі норми впливають з тих матеріальних правил поведінки, які забороняють те, що стало вважатися нетерпимим через загрозу, яку воно становить для виживання держав та їхніх народів і найголовніших людських цінностей, особливо загострюючись на нормах, що стосуються заборони агресії, рабства і работоргівлі, геноциду, расової дискримінації, апартеїду, катувань та щодо поваги до права на самовизначення держави, проте зазначаючи що цей список не є вичерпним, оскільки нові імперативні норми загального міжнародного права можуть з'являтися в результаті процесів прийняття та визнання міжнародним співтовариством держав в цілому, як зазначено в ст. 53 ВК). Другий критерій в свою чергу стосується інтенсивності порушення, яке має бути «серйозним» за своїм характером, тобто таким, що передбачає «грубе або систематичне невиконання зобов'язання відповідальною державою», про яке йдеться (ч. 2 ст. 40), тобто для того щоб виключити відносно менш серйозні випадки порушення імперативних норм, варто обмежитись більш серйозними або систематичними порушеннями (проте зазвичай серйозні порушення є і систематичними, і грубими). Щоб вважати порушення систематичним, воно повинно здійснюватися організовано і навмисно. Фактори, які можуть визначити серйозність порушення, включають намір порушити норму, обсяг і кількість окремих порушень, а також тяжкість їхніх наслідків для жертв. Слід також мати на увазі, що деякі з імперативних норм, про які йдеться, зокрема, заборона агресії та геноциду, за своєю природою вимагають умисного порушення у великих масштабах [5].

Важливо зазначити, що якщо в національних правових системах прийнято розмежовувати договірну та позадоговірну відповідальність, то міжнародне право ґрунтується на широкому понятті відповідальності, яке розглядає порушення договорів як підкатегорію міжнародної протиправної поведінки [1, 444].

В міжнародно правовій доктрині існує поділ на види відповідальності держав при порушенні міжнародних договорів. Перш за все варто згадати про розмежування на об'єктивну відповідальність і відповідальність за наявності вини. Об'єктивна, або як її називають, *strict liability*, настає незалежно від того, чи є вина держави у вчиненому протиправному діянні, що є більш типовим видом в контексті міжнародно-правової відповідальності, особливо, якщо мова йде про порушення договору [6]. В даному контексті доцільно навести один з перших прецедентів, що формували дану галузь, справу Джейфа (1981-1984 рр.). У 1981 році громадянина Канади, пана Джейфа, викрали з власної країни двоє американців, які діяли нібито за дорученням влади штату Флорида. У США Джейфа звинуватили у шахрайстві та засудили до тривалого терміну ув'язнення і великого штрафу. Це викрадення було грубим порушенням договору про екстрадицію, який на той час існував між Канадою та США, що передбачає чіткі процедури для передачі підозрюваних осіб між країнами, і викрадення суперечило цим правилам та було засуджено Канадою, вважаючи такі дії порушенням її суверенітету. Канадський уряд направив кілька офіційних нот до США, вимагаючи повернення Джейфа та покарання викрадачів. Після тривалих судових процесів Джейфа все ж таки звільнили та дозволили повернутися до Канади. Викрадачів також видали Канаді, де їх засудили за скоєний злочин [6, с. 104]. У підсумку, справа стала важливим прецедентом, продемонструвавши, що держави несуть відповідальність за дії своїх органів влади, навіть якщо ці дії здійснюються на території іншої країни і що зміст цієї відповідальності полягав у відновленні порушених відносин та видачі винних осіб.

В теорії міжнародного права виокремлюють також матеріальну та політичну відповідальність. Матеріальна – відповідальність держави за шкоду, заподіяну іншій державі чи міжнародній спільноті внаслідок порушення міжнародних зобов'язань. Такий вид відповідальності зобов'язує держав відшкодовувати заподіяну шкоду або компенсувати її в інший спосіб. Однією з форм матеріальної відповідальності є реституція – відшкодування завданої шкоди в натурі. В контексті цього питання мова може йти про повернення неправомірно захопленого майна, транспортних засобів і т. д.. Підформою реституції є субституція. Субституція реалізується, коли потер-

пільй стороні надають майно, яке є рівноцінним втраченому внаслідок дій держави-порушниці. Другою формою матеріальної відповідальності є репарація – підформами є ординарна та надзвичайна репарація. Ординарна репарація характерна грошовими виплатами в тій сумі, яка покриває всі збитки, завдані порушенням. В свою чергу, надзвичайна репарація характерна тимчасовими обмеженнями держави-порушниці вільно розпоряджатися своїми майновими благами.

Політична відповідальність настає через пониження честі, гідності, престижу постраждалої сторони. В такому виді відповідальності виділяють декілька форм: ресторацію, сатисфакцію, репресалії, реторсії, та санкції. Ресторація полягає в тому, що держава-порушниця зобов'язана відновити ситуацію в той вигляд, який був до порушення та ліквідувати всі негативні наслідки. Сатисфакція, як форма міжнародної відповідальності, спрямована на відновлення порушених прав або гідності іншої держави шляхом нематеріального відшкодування. В теорії виділяють дві підформи сатисфакції – ординарну і надзвичайну. Ординарною є задоволення матеріальних вимог потерпілої сторони – як правило, мають місце вибачення і вираження співчуття у зв'язку з заподіяною шкодою. Надзвичайна сатисфакція полягає у тимчасовому обмеженні суверенітету держави-порушниці. Репресалії характерні примусовими заходами зі сторони постраждалої сторони щодо держави-порушниці. Реторсії застосовуються в якості відповіді тоді, коли дії не були неправомірними – наприклад, відкликання посла після недружніх заяв з боку конкретної держави. Санкції є колективними діями щодо держав, які ставлять під загрозу міжнародну безпеку – підставою для їх застосування є рішення Ради Безпеки ООН. Важливим також є те, що політична і матеріальна відповідальність досить часто застосовуються одночасно за одне порушення на практиці. Крім цього, можна спостерігати взаємне перехрещення двох видів - нематеріальна шкода тягне за собою матеріальну відповідальність, або навпаки [7].

Третя класифікація відповідальності, як зазначає Малгоша Фіцморіс (Malgosia Fitzmaurice), ґрунтується на внутрішній природі засобів, доступних для держав, які прагнуть відреагувати на порушення договірних зобов'язань. Поділ ґрунтується на спрямуванні заходів, що передбачають відповідальність – перші спрямовані на призупинення або фактичне припинення дії договору відповідно до Віденської конвенції, а другі на те, щоб спонукати державу, яка порушує свої договірні зобов'язання, повернутися до їх дотримання шляхом застосування до неї певного ступеня примусу. Існують також і суто пасивні засоби захисту, які включають посилення на стан необ-

хідності або форс-мажорні обставини, які слугують лише виправданням для невиконання зобов'язань [1, ст. 749].

У главі 3 (статті 12-15) проекту Комісії міжнародного права 2001 року про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння закріплені наступні положення: «порушення міжнародно-правового зобов'язання держави виникає, якщо її діяння суперечить тому, що вимагається за цим зобов'язанням, незалежно від його походження чи характеру, однак діяння держави не буде вважатися таким порушенням, якщо держава не була пов'язана відповідним зобов'язанням на момент здійснення цього діяння; якщо діяння, що порушує міжнародне зобов'язання, не має триваючого характеру, порушення відбувається в момент його вчинення, навіть якщо його наслідки зберігаються; якщо ж порушення є триваючим, то воно охоплює весь період, протягом якого дія або бездіяльність тривають і залишаються невідповідними зобов'язанню; у випадку порушення, яке стосується запобігання певній події, це порушення відбувається з моменту настання події та охоплює весь час, поки подія триває і суперечить зобов'язанню; коли порушення складається з серії дій або бездіяльності, які у сукупності утворюють протиправне діяння, воно виникає з першої дії чи бездіяльності і триває до останньої з них, а також до моменту, поки ці дії повторюються і залишаються невідповідними міжнародному зобов'язанню» [4]. Таким чином, дані положення встановлюють універсальні принципи відповідальності держав за порушення міжнародних зобов'язань, визначаючи критерії, умови та часові рамки для визнання діянь протиправними в контексті порушення зобов'язань за міжнародними договорами.

На особливу увагу заслуговують твердження Крістіана Дж. Тамса у його праці «Регулювання порушень договорів», де автор аналізує головні риси міжнародної відповідальності держав зводячи їх до наступних чотирьох положень: 1) природним наслідком будь-якого порушення є те, що держава-правопорушник повинна припинити свою протиправну поведінку, якщо вона все ще триває, іноді вимагаючи при цьому гарантій і запевнень, що порушення не повториться; 2) окрім припинення, гарантій і запевнень, наслідки, мають бути спрямовані на виправлення минулих порушень, де основним є принцип реституції, визначений у справі Хожувської фабрики [8], за якою була встановлена вимога до держави порушниці «ліквідувати всі наслідки» її протиправної поведінки; 3) традиційно вважається, що відшкодування має три форми: реституція (відновлення попереднього статусу); компенсація (виплата відшкодування) або сатисфакція (у випадку нематеріальної або моральної шкоди), при чому вважається,

що реституція має перевагу як юридична концепція, тоді як компенсація є найбільш актуальним засобом правового захисту на практиці; 4) що стосується особливо серйозних порушень, тобто таких, що впливають з порушень імперативної норми загального міжнародного права, вони тягнуть за собою особливі наслідки: на додаток до звичайних засобів правового захисту, вони вимагають від держав-спостерігачів не визнавати наслідки таких кваліфікованих порушень та співпрацювати з метою їх припинення законними засобами [1, с. 457].

Для кращого дослідження даного питання, виявляється за доцільне здійснити аналіз справ, що формують уявлення про конкретні випадки притягнення держав до відповідальності за порушення міжнародних договорів. Перш за все варто розглянути справу, що розглядалась в Міжнародному суді ООН – Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії 2007 року, також відома як справа про застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [9]. В першу чергу дана справа відома в контексті розгляду міжнародними судовими інстанціями злочину геноциду, проте Суд також постановив, що Сербія порушила свої зобов'язання щодо запобігання геноциду, передбачене Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, стосовно геноциду, що стався в Сребрениці в липні 1995 року, відповідно визнавши невиконання своїх зобов'язань Сербією. В даній справі було визнано, що незважаючи на наявність зобов'язань за даною конвенцією (та 2 тимчасових захисних заходів виданих міжнародним судом ООН), Сербія не зробила нічого щоб запобігти різанині в Сребрениці - тобто не запобігла геноциду. Суть самого порушення виявлялась не у вчиненні акту геноциду Сербією (Суд встановив, що Сербія не несе безпосередньої відповідальності за геноцид у Сребрениці і не є співучасником геноциду), а у тому, що Сербія порушила Конвенцію про геноцид, оскільки не запобігла геноциду та не співпрацювала з Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії у покаранні винних у геноциді (генерала Ратко Младича). В контексті саме відповідальності Сербії за невиконання нею зобов'язань за міжнародним договором варто звернути увагу на міру відповідальності, встановлену Судом: «Суд постановляє, що Сербія повинна негайно вжити ефективних заходів для забезпечення повного дотримання свого зобов'язання за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього щодо покарання за акти геноциду, визначені статтею II Конвенції, або будь-які інші акти, заборонені статтею III Конвенції, та передати осіб, обвинувачених у геноциді або будь-яких інших актах, до Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, а також повною мірою співпра-

цювати з цим трибуналом; постановляє, що стосовно порушень Сербією зобов'язань, висновки Суду в цих пунктах становлять належну сатисфакцію, і що ця справа не є такою, в якій наказ про виплату компенсації або, стосовно порушення, вказівка про надання запевнень та гарантій неповторення були б доречними» [9]. Відповідно, дана справа демонструє наступні форми відповідальності за порушення державою багатостороннього міжнародного договору: негайно забезпечити виконання відповідного договору (в даному випадку Конвенції); передання конкретних обвинувачених осіб до міжнародного судового органу. Суд також визнав, що висновки про порушення є належною сатисфакцією і додаткових компенсацій або гарантій неповторення не вимагав.

Наступною справою, яку важливо згадати в розрізі теми даної статті є справа про деякі іранські активи (Ісламська Республіка Іран проти Сполучених Штатів Америки) [10]. Дана справа, яку розглядав суд ООН, стосується звинувачення Ірану в тому, що США порушили Договір про дружбу, економічні відносини і консульські права 1957 року, замороживши іранські активи, зокрема й центрального банку Ірану, банку Markazi, і перенаправивши їх на виплату компенсацій жертвам тероризму, якому сприяв Іран (за версією США). Іран стверджував, що ці дії порушують зобов'язання США за Договором про дружбу, зокрема щодо справедливого економічного та консульського режиму. США захищали свої дії як необхідні для компенсації жертвам тероризму і згодом денонсували договір у 2018 році. Іран подав позов у 2016 році, стверджуючи, що американські суди встановили юрисдикцію над іранськими компаніями всупереч звичаєвому міжнародному праву та Договору про дружбу 1957 року, який регулює економічні та консульські відносини між двома державами. Міжнародний суд ООН 30 березня 2023 року постановив у даній справі, що він не має юрисдикції розглядати позови Ірану щодо банку «Markazi», оскільки він не підпадає під визначення «компанії» в розумінні договору про дружбу 1957 року, а отже, не підпадає під сферу дії договору. Щодо інших позовів МС ООН визнав, що США порушили Договір про дружбу за 4 пунктами, зобов'язавши США компенсувати Ірану шкоду, заподіяну порушенням договору, причому точна сума буде визначена, якщо сторони не дійдуть згоди протягом 24 місяців з моменту винесення рішення. Міжнародний суд ООН вважає, що встановлення ним порушень є адекватною сатисфакцією для Ірану з точки зору юридичного визнання. В даній справі можна виділити наступні форми відповідальності: зобов'язання компенсувати шкоду – суд ООН зобов'язав США виплатити компенсацію за шкоду, заподіяну порушенням договору та юридичне визнання порушення як форма сатисфакції. Суд ви-

знав, що його рішення про наявність порушень з боку США є достатньою сатисфакцією для Ірану в частині юридичного визнання порушення. В той же час відбулось відхилення вимоги про припинення порушення, оскільки договір про дружбу був денонсований США у 2018 році, суд не зміг зобов'язати США припинити дії, що суперечать договору, оскільки цей договір більше не є чинним.

Також слід розглянути Справу «Габчіково-Надьмарош» (Угорщина проти Словаччини) [11], яку було розглянуто Міжнародним Судом ООН у 1997 році. Вона стосувалася спору між Угорщиною та Чехословаччиною щодо спільного проекту будівництва гідроелектростанції на Дунаї, затвердженого згідно з договором 1977 року. Угорщина, посилаючись на екологічні ризики, економічні труднощі та загрозу довкіллю, у 1989 році призупинила виконання своїх зобов'язань за договором, а в 1992 році офіційно повідомила про його припинення. Чехословаччина, реагуючи на односторонні дії Угорщини, почала реалізовувати альтернативний план, відомий як «Варіант С», який включав перенаправлення вод Дунаю через обвідний канал на словацькій території. Угорщина вважала, що ці дії є порушенням договору, а Словаччина, зі свого боку, стверджувала, що дії Угорщини призвели до необхідності застосування альтернативного плану. У результаті виник міжнародний спір, який було передано на розгляд Міжнародного Суду ООН. Суд постановив, що Угорщина, призупинивши, а потім припинивши виконання своїх зобов'язань за договором без дотримання передбачених процедур, порушила свої міжнародні зобов'язання. Суд наголосив на принципі *pacta sunt servanda*, передбаченому статтею 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, підкресливши, що договірні зобов'язання мають виконуватись добросовісно, і зазначив, що Угорщина не мала достатніх правових підстав для одностороннього припинення договору. Суд також дійшов висновку, що дії Чехословаччини були незаконними лише з моменту перенаправлення вод Дунаю в обхідний канал у жовтні 1992 року, але реалізація «Варіанту С» до цього часу не порушувала договору, через що Угорщина не мала права посилатися на дії Чехословаччини як на виправдання своїх дій на момент припинення договору. Суд постановив, що договір 1977 року залишається чинним і обидві сторони зобов'язані добросовісно співпрацювати для виконання його мети. Окрема думка судді Коромі підкреслила важливість принципу *pacta sunt servanda* як фундаментального принципу міжнародного права. Суддя зауважив, що одностороннє розірвання договору державою через незручність його виконання підірвало б стабільність міжнародного договірного порядку. У своєму рішенні Суд зобов'язав сторони

знайти спільне рішення через переговори у рамках добросовісного виконання договору і вжити заходів для досягнення цілей Договору, меті та інтересам обох держав; якщо Сторони не домовляться про інше, Суд зазначив про створення спільного оперативного режиму відповідно до Договору від 16 вересня 1977 року; якщо Сторони не домовляться про інше, Угорщина повинна відшкодувати Словаччині збитки, завдані Чехословаччині та Словаччині внаслідок призупинення та залишення Угорщиною робіт, за які вона була відповідальною, а Словаччина відшкодовує Угорщині збитки, понесені нею внаслідок введення в дію «тимчасового рішення» Чехословаччиною та його підтримання в робочому стані Словаччиною.

Однією зі справ, що заслуговує на увагу в контексті дослідження відповідальності держав, є справа, яка стосується збройних дій на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди) [12] перед Міжнародним судом ООН розглядалися звинувачення подані 23.06.1999 ДРК проти Уганди, Бурунді та Уганди щодо актів збройної агресії, вчинених з грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй та Статуту Організації Африканської Єдності, вимагаючи припинення неправомірних дій, компенсації за навмисне руйнування і мародерство, та реституції національної власності і ресурсів, привласнених на користь відповідних держав-відповідачів. Хоча початково заява подавалась окрім Уганди проти Бурунді та Руанди також, МС ООН, заявивши, що він залишає за собою право посилатися згодом на нові підстави, що стосуються юрисдикції Суду, припинив провадження у справах проти двох останніх країн. 19 червня 2000 року ДРК подала Заяву про вжиття тимчасових заходів для припинення будь-якої військової діяльності та порушень прав людини і суверенітету ДРК з боку Уганди. 1 липня 2000 року Суд зобов'язав кожну зі сторін запобігати і утримуватися від будь-яких збройних дій, які можуть завдати шкоди правам іншої сторони або загострити суперечку, вжити всіх необхідних заходів для дотримання всіх своїх зобов'язань за міжнародним правом, а також забезпечити повну повагу до основоположних прав людини і застосованих положень гуманітарного права. Суд виніс рішення по суті справи 19 грудня 2005 року. Спочатку Суд розглянув питання про вторгнення Уганди до ДРК, зазначивши що на присутність військ Уганди на території ДРК не давала згоди та що не було передумов для самозахисту з боку Уганди. Суд встановив що незаконне військове втручання Уганди є грубим порушенням заборони на застосування сили, вираженої в пункті 4 статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Також було визнано, що Уганда як окупаційна влада в Ітурі була зобов'язана згідно зі статтею 43

Гаазького положення 1907 року, вжити всіх заходів у межах своєї влади для відновлення і забезпечення громадського порядку і безпеки на окупованій території, поважаючи закони, що діють в ДРК, чого не було зроблено. Окрім того Уганда має нести відповідальність за дії військ УПДФ (Народні сили оборони Уганди) за порушення міжнародного гуманітарного права та права прав людини. Наступним питанням в межах справи було розглянуто питання експлуатації Угандою природних ресурсів ДРК. Суд визнав що військові УПДФ, включаючи найбільш високопоставлених офіцерів, брали участь у мародерстві, розграбуванні та експлуатації природних ресурсів і що військова влада не вжила жодних заходів, щоб запобігти таким випадкам, за що відповідальність несе також Уганда (навіть якщо військові діяли вупереч наказам чи перевищували свої повноваження). В даній справі мали місце і зустрічні позови Уганди, перший з яких було повністю відхилено, а в другому Суд визнав, що існує достатньо доказів, які доводять, що в міжнародному аеропорту Нджілі мали місце напади на посольство і акти жорстокого поводження з угандійськими дипломатами та вивезення майна та архівів з посольства Уганди, відповідно Судом було визнано, що ДРК порушила свої зобов'язання за Віденською конвенцією про дипломатичні зносини.

Щодо відповідальності держав в даному випадку, першочергово Суд надав можливість сторонам самостійно досягти згоди щодо розміру компенсації з боку кожної зі сторін. Проте сторони не досягли згоди і 13 травня 2015 року, зазначивши, що переговори з Угандою з цього питання не увінчалися успіхом, ДРК звернулася до Суду з проханням визначити суму репарації, яку має сплатити Уганда, після чого Судом був організований експертний висновок щодо збитків, заявлених ДРК, а саме: втрата людських життів, втрата природних ресурсів та майнова

шкода. Ухвалою від 12 жовтня 2020 року Суд признав з цієї метою чотирьох незалежних експертів, які 19 грудня 2020 року подали звіт щодо репарацій. Після проведення усних слухань у квітні 2021 року, 9 лютого 2022 року Суд виніс рішення щодо відшкодування збитків, присудивши 225 000 000 доларів США за шкоду, заподіяну фізичним особам, 40 000 000 доларів США за шкоду, заподіяну майну, та 60 000 000 доларів США за шкоду, заподіяну природним ресурсам. Він вирішив, що загальна сума заборгованості має бути сплачена п'ятьма щорічними платежами по 65 000 000 доларів США, починаючи з 1 вересня 2022 року, і що в разі затримки платежу на будь-яку прострочену суму нараховуватиметься пеня у розмірі 6 відсотків річних, починаючи з наступного дня після дня, коли мала бути сплачена сума платежу.

Висновки. Розглянувши питання відповідальності держав за невиконання та неналежне виконання міжнародних договорів, можна зробити висновок, що основою забезпечення належного виконання державами своїх міжнародних зобов'язань є принцип *pacta sunt servanda*, закріплений у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, який вимагає сумлінного дотримання укладених угод. Сучасна система міжнародного права передбачає механізми відповідальності, такі як вимога відновлення попереднього стану до порушення договору, виконання порушеного договору, та відшкодування збитків. Враховуючи ці положення, постає необхідність більш детальної конкретизації та удосконалення механізмів забезпечення виконання міжнародних договорів, а також посилення інструментів для запобігання їх порушень. Розробка таких механізмів, включаючи системи попередження та ефективного визначення відповідальності за неправомірні діяння, є важливим кроком у зміцненні правопорядку в міжнародних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Michael J. Bowman, Dino Kritsiotis. *Conceptual and Contextual Perspectives on the Modern Law of Treaties*. Cambridge University Press, 2018. 752 p.
2. Абдалказим М. А. Міжнародні зобов'язання держави та їх роль у взаємовідносинах національного права держави з міжнародним правом. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 5. С. 171.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Міжнародний документ від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
4. International Law Commission, Articles on State Responsibility. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility>
5. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. In *Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two* (as corrected). United Nations, International Law Commission. 2001. Text adopted at the fifty-third session and submitted to the General Assembly (A/56/10). United Nations, 2008 URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf

6. Антонович М. Міжнародне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 104
7. Буromенський М. В. Міжнародне право: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006.
8. Permanent Court of International Justice. *Factory at Chorzów (Merits)*, PCIJ Series A, No. 17. 1927, February 8. Retrieved from URL: <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzow-merits-judgment-thursday-13th-september-1928>
9. International Court of Justice. *Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro): Judgment of 26 February 2007*. In *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>
10. International Court of Justice. *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America): Summary of the Judgment of 30 March 2023 (Document No. 164-20230330-SUM-01-00-EN)*. URL: <https://www.icj-cij.org/node/202629>
11. International Court of Justice. *Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia): Judgment of 25 September 1997*. In *Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/7377.pdf>
12. International Court of Justice. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda): Summary 2022/1, 9 February 2022*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/116/116-20220209-SUM-01-00-EN.pdf>

REFERENCES

1. Bowman, M. J., & Kritsiotis, D. (2018). *Conceptual and Contextual Perspectives on the Modern Law of Treaties*. Cambridge University Press.
2. Abdalkazym, M. A. (2013). International obligations of a state and their role in the relationship between national law and international law. *Visnyk Mariupolskogo derzhavnogo universytetu. Ser. Pravo*, 5, 171. [in Ukrainian].
3. Vienna Convention on the Law of Treaties: International document (1969, May 23). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text [in Ukrainian].
4. International Law Commission. *Articles on State Responsibility*. Retrieved from <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility>.
5. United Nations (2008). *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*. In *Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two (as corrected)*. United Nations, International Law Commission. 2001. Text adopted at the fifty-third session and submitted to the General Assembly (A/56/10). Retrieved from https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.
6. Antonovych, M. (2021). *International Law: Textbook*. Kyiv: Yurinkom Inter. P. 104. [in Ukrainian].
7. Buromenskyi, M. *International Law: Textbook*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2006. [in Ukrainian].
8. Permanent Court of International Justice. (1927). *Factory at Chorzów (Merits)*, PCIJ Series A, No. 17. Retrieved from <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzow-merits-judgment-thursday-13th-september-1928>.
9. International Court of Justice. (2007). *Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro): Judgment of 26 February 2007*. In *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>
10. International Court of Justice. (2023). *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America): Summary of the Judgment of 30 March 2023 (Document No. 164-20230330-SUM-01-00-EN)*. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/node/202629>
11. International Court of Justice. (1997). *Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia): Judgment of 25 September 1997*. In *Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice*. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/7377.pdf>
12. International Court of Justice. (2022). *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda): Summary 2022/1, 9 February 2022*. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/116/116-20220209-SUM-01-00-EN.pdf>

MARYNIV IVANNA

PhD in Law, Associate Professor at the European Union Law Department
of the Yaroslav Mudryi National Law University

SMIRNOVA POLINA

3rd year student of Faculty of International and European Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

AVRAMENKO TETIANA

3rd year student of Faculty of International and European Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

RESPONSIBILITY OF STATES FOR NON-PERFORMANCE AND IMPROPER PERFORMANCE OF INTERNATIONAL TREATIES

Problem setting. The article provides the investigation of the interaction between two fundamental components of international law - the law of treaties and the law of State responsibility for breach of treaty obligations, which often raises numerous questions. The Vienna Convention on the Law of Treaties (1969) is the primary instrument for governing the conclusion, interpretation, and implementation of international agreements. However, it provides limited guidance on the issue of liability for treaty breaches. The Convention intentionally excludes direct regulation of liability for breaches, focusing instead on secondary aspects, which necessitates the development of a separate legal framework to address mechanisms of state liability for failure to fulfill international obligations.

Analysis of recent researches and publications. The issue of State responsibility for breach of treaty obligations has been widely explored in legal scholarship. M. J. Bowman and D. Kritsiotis analyzed the evolution of treaty law and its implications for ensuring accountability in their work *Conceptual and Contextual Perspectives on the Modern Law of Treaties* [1]. A. Shatalina highlighted procedural challenges and gaps in holding States accountable in her work *International Legal Responsibility of States for Wrongful Acts in International Law*. C. J. Tams, A. Tzanakopoulos, and A. Zimmermann examined the interplay between treaty law and State responsibility in the *Research Handbook on the Law of Treaties*, stressing the importance of harmonizing these areas. M. E. Villiger's *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties* focused on the Convention's deliberate omission of direct liability provisions, which creates significant regulatory gaps. Lastly, A. Aust in *Modern Treaty Law and Practice* emphasized the limitations of the Vienna Convention in addressing treaty breaches and the need for supplementary frameworks to ensure compliance. These investigations reveal the fragmented nature of the existing system and underscore the need for unified standards.

Purpose of research is to analyze the current state of the field of state responsibility for non-performance and improper performance of international treaties, including its foundational principles, forms, and gaps in legal regulation. The study also aims to highlight the necessity of creating unified standards of State responsibility for breaches of international treaties, which is crucial for ensuring stability and order in international relations.

Article's main body. This research investigates the limited role of the Vienna Convention in addressing liability for treaty breaches, relying on an analysis of international legal documents, academic literature, and court decisions (particularly, ICJ decisions focusing on forms of state responsibility ordered by Court). The study identifies existing deficiencies in the regulation of State responsibility and emphasizes the need for a coherent and effective legal framework.

Conclusions and prospects for development. A comprehensive and unified legal framework for State responsibility is essential for addressing the deficiencies in the current system. Establishing such standards would strengthen the stability of international relations and promote accountability in fulfilling treaty obligations. Future research should focus on developing innovative approaches to align the institution of State responsibility with the evolving needs of international law.

Key words: international treaty, international obligations, State responsibility, treaty breach, improper treaty fulfillment.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Маринів І. І., Смірнова П. В., Авраменко Т. О. Відповідальність держав за порушення зобов'язань за міжнародними договорами. *Право та інновації*. 2025. № 1 (49). С. 62–70.